

<https://doi.org/10.62837/2024.6.375>

baş müəllim, f.ü.f.d. QADAŞOVA AYBƏNİZ
Azərbaycan Tibb Universiteti
Agadashova@amu.edu.az

BİLİŖVİZM: MÜSBƏT VƏ MƏNFİ CƏHƏTLƏRİ

Məqalə ikidillilik, onun fərdlərin və cəmiyyətin koqnitiv, sosial, mədəni və iqtisadi inkişafına müxtəlif təsirlərinin öyrənilməsinə həsr olunmuşdur. Burada ikidilliliyin bir çox faydalarını, məsələn, təkmilləşdirilmiş idrak funksiyalarını, o cümlədən təkmilləşdirilmiş yaddaş, diqqət və çoxşaxəli tapşırıqları yerinə yetirmə qabiliyyətini ətraflı təsvir edir. Bu koqnitiv faydalar oxu və yazı bacarıqlarına müsbət təsir göstərən metalingvistik bacarıqların inkişafı da daxil olmaqla akademik nailiyyətlərə kömək edir. İkidilli insanlar tez-tez akademik cəhətdən daha yaxşı təəssürat doğurur və daha geniş lüğətə malikdir, bu da yeni dilləri öyrənməyi asanlaşdırır. Məqalədə ikidilliliyin əmək bazarında geniş imkanlar açdığı, ikidilli şəxslərə qloballaşan iqtisadiyyatda rəqabət üstünlüyü verdiyi vurğulanır. İki dildə sərbəst danışmaq bacarığı onları işəgötürənlər üçün, xüsusən də beynəlxalq şirkət və təşkilatlarda daha cəlbedici edir. Bundan əlavə, ikidillilik mədəni şüur və tolerantlığı təşviq edir. İkidilli olmaq insanlara müxtəlif mədəni ənənələri daha dərinləndirən dərək etməyə və hörmət etməyə imkan verir, bu da mədəniyyətlərarası ünsiyyəti və əməkdaşlığı təşviq edir. Məqalədə, həmçinin şəxsiyyətlərarası bacarıqların təkmilləşdirilməsi və çoxdilli icmalarda gücləndirilmiş sosial əlaqələr kimi sosial və mədəni faydalar araşdırılır. Eyni zamanda, ikidilliliyin mümkün mənfi cəhətləri təhlil edilir. Əsas problemlərdən biri dillər arasında daimi keçidlə bağlı olan koqnitiv və lingvistik yüküdür. Dil müdaxiləsi və dilin qarışması dil strukturlarından səhvlərə və sui-istifadəyə səbəb ola bilər, bu da onları düzəltmək üçün əlavə koqnitiv resurslar tələb edir. Məqalədə dominant dilli cəmiyyətlərdə ikidilli fərdlər üçün yarana biləcək mədəni münaqişə və sosial marginallaşma kimi sosial problemlər də müzakirə olunur.

Açar sözlər: bilinqvizm, dil tədrisi, mədəni mübadilə, bacarıq, koqnitiv, dominant dil

Bilinqvizm və ya iki dildə danışmaq bütün dünyada geniş yayılmışdır. Bilinqvizm termininin daha dolğun tərifini Şvetzer və Nikolski tərəfindən verilmişdir: "Bilinqvizm bir lingvistik (nitq) icması daxilində iki dilin birgə mövcudluğu, bu dillərdən sosial vəziyyətdən və digərlərindən asılı olaraq müxtəlif kommunikativ sferalarda istifadə edilməsidir [7, 19]. Bilinqvizm termininin məzmunu ilə bağlı vəziyyət daha mürəkkəbdir, çünki bir çox elm adamı "bilinqvizm" və "ikidillilik" anlayışları arasındakı fərqlə razılaşmır. Bəzi dilçilər bilinqvizmi iki dildə bacarıq kimi başa düşsələr də, hər iki dil ünsiyyətdə olduqca tez-tez istifadə edildikdə L.L.Nelyubin iki dildə bərabər biliyi bilinqvizm adlandırır [5], R.K.Minyar-

Beloruçev bilinqvizmdən iki dil bilmək kimi danışır [4], A.D.Şvester birinci dil dedikdə ana dili, ikinci dili qohum olmayan, lakin bu və ya digər etnik icma tərəfindən geniş istifadə olunduğunu qeyd edir [7]. U.Vaynrayx öz növbəsində “bilinqvizm” anlayışını iki dildən növbə ilə istifadə etmək təcrübəsini ifadə etmək üçün istifadə edir [3] və V.Y.Rosensveq aydınlaşdırır: “Bilinqvizm, adətən, iki dildə danışmaq və ünsiyyət şəraitindən asılı olaraq müntəzəm olaraq bir dildən digərinə keçmək deməkdir” [6]. A.A. Burikinin fikrincə, ikidilliliyin müxtəlif tərifləri mahiyyətə bir-biri ilə ziddiyyət təşkil edir və müxtəlif təriflərin səbəbləri müəyyən ümumi gündəlik və ya peşəkar fikirləri əks etdirir [2].

İkidilliliyin mahiyyətinə dair müxtəlif baxışlar da onun müxtəlif təsnifatları ilə bağlıdır. Beləliklə, L.V.Şerba bilinqvizm və ya ikidilliliyi müəyyən əhali qruplarının iki dildə ünsiyyət qurmaq bacarığı kimi başa düşürdü [9]. Onun fikrincə, bu, eyni zamanda iki müxtəlif qrupa aid olmaq demək idi, yəni bir dil ailədə, digəri isə sosial dairələrdə istifadə olunur. Bu halda ikidillilik saf adlanırdı. İnsanlar daim bir dildən digərinə keçdikdə və hər bir halda hansı dildən istifadə etdiklərinə diqqət etmədən əvvəlcə bir dildən, sonra başqa bir dildən istifadə etdikdə, qarışıq ikidillilikdən danışrlar.

Miqrasiya, beynəlxalq nikah və mədəni mübadilələrin getdikcə genişləndiyi müasir qloballaşan cəmiyyətlərdə ikidilli insanların sayı durmadan artır. Müxtəlif hesablamalara görə, dünya əhalisinin 50-75%-i iki və ya daha çox dildə danışır. Avropada ikidillilik ölkələr arasında tarixi, mədəni və iqtisadi əlaqələrə görə geniş yayılmışdır. İsveçrə, Belçika və Lüksemburq kimi ölkələrdə rəsmi ikidillilik və ya çoxdillilik dövlət səviyyəsində dəstəklənir. Kanadada rəsmi dillər ingilis və fransız dilləridir, əhalinin böyük bir hissəsi iki dillidir. Latın Amerikasından miqrasiya səbəbindən ABŞ-da ispan dilli ikidillilərin sayı artır. Latın Amerikasının bir çox sakinləri yerli hind dilləri ilə yanaşı, ispan və ya portəgiz dilində danışrlar. Hindistanda regional dillərin müxtəlifliyi və ingilis dilinin lingua franca kimi istifadəsi səbəbindən ikidillilik normadır. Çində, xüsusilə etnik azlıqların yaşadığı bölgələrdə ikidillilik də yaygındır. Afrika qitəsində ikidillilik və çoxdillilik geniş yayılmışdır. Bir neçə dil bilmək sizə təkcə ünsiyyətdə deyil, həm də düşüncə prosesinizdə üstünlüklər verir. “Qeyd olunur ki, ikidillilər başqa xalqların və mədəniyyətlərin nümayəndələrinə qarşı daha dözümlüdürlər və nisbətən geniş dünyagörüşünə malikdir” [1, 83]. Bir çox afrikalı yerli dillərdə, eləcə də ingilis, fransız və ya portəgiz kimi keçmiş müstəmləkəçi dövlətlərin rəsmi dillərində danışır.

Xalqlar arasında tarixi əlaqələr, müstəmləkəçilik və miqrasiya prosesləri ikidilliliyin geniş yayılmasına kömək etdi. Qloballaşan dünyada bir neçə dil bilmək daha böyük iqtisadi və sosial imkanlar açır, karyera yüksəlişini təşviq edir və həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırır. Bir çox ölkələrdə ikidilli təhsil dövlət səviyyəsində dəstəklənir, bu da gənclər arasında ikidilliliyin yayılmasına kömək edir. Beləliklə, ikidillilik dünyanın müasir linqvistik mənzərəsinin mühüm və ayrılmaz hissəsidir, mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqəni təşviq edir və qlobal cəmiyyəti zənginləşdirir.

İkidillilik akademik bacarıqların, o cümlədən oxu və yazının inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə müsbət təsir göstərir. Bu təsirin əsas aspektlərini nəzərdən keçirək:

1. Metalingvistik bacarıqların təkmilləşdirilməsi: - İkidilli uşaqlar və böyükler tez-tez daha böyük metalingvistik bacarıqları dil və onun strukturu haqqında düşünmək bacarığını inkişaf etdirirlər. Onlar qrammatika, sintaksis və fonetika kimi anlayışlar haqqında daha çox məlumatlı olurlar ki, bu da onların oxuma və yazma bacarıqlarına müsbət təsir göstərir.

2. Dillər arasında bacarıqların ötürülməsi: - Bir dildə qazanılan oxu və yazı bacarıqları tez-tez digər dilə keçir. Məsələn, bir dildə fonetika və ya cümlə quruluşunun prinsiplərini başa düşmək digər dildə oxşar prinsipləri mənimsəməyə kömək edə bilər.

3. Söz ehtiyatının genişləndirilməsi: - İki dildə danışan tələbələr adətən daha geniş lüğətə malikdirlər, çünki onlar iki dildə söz və ifadələri öyrənirlər. Lüğət ehtiyatının bu cür genişlənməsi oxuyanda daha yaxşı başa düşülməsinə və yazarkən fikirlərin daha dəqiq ifadə olunmasına səbəb olur.

4. İdrak qabiliyyətlərinin inkişafı: - İkidillilik yaddaş, diqqət və çoxlu tapşırıq kimi koqnitiv funksiyaları yaxşılaşdırır. Bu təkmilləşdirilmiş idrak qabiliyyətləri oxumaq və yazmaq da daxil olmaqla, akademik performans müsbət təsir göstərə bilər.

5. Mücərrəd düşünmə qabiliyyətinin artırılması: - İkidilli tələbələr tez-tez mücərrəd təfəkkür və təhlil üçün daha güclü qabiliyyətlər inkişaf etdirirlər, bu da onlara mətnləri daha yaxşı başa düşməyə, esse və digər yazılı işləri daha effektiv yazmağa kömək edir.

6. Dil üslublarından istifadədə çeviklik: - İkidilli olmaq tələbələrə müxtəlif dil üslublarından və registrlərdən istifadə etməkdə daha çevik olmağa imkan verir, bu da müxtəlif mətnlərin daha yaxşı başa düşülməsinə və müxtəlif kontekstlərdə yazı bacarıqlarının təkmilləşdirilməsinə səbəb ola bilər.

7. Mədəni kontekstin zənginləşdirilməsi: - İkidilli tələbələrin iki dildə ədəbiyyat və mətnlərə çıxışı var, bu da onların mədəni kontekstini zənginləşdirir və müxtəlif ədəbi və yazılı ənənələrin daha yaxşı başa düşülməsinə kömək edir.

8. Xarici dillərin tədrisində üstünlüklər: - İkidilli olmaq təcrübəsi üçüncü dili öyrənməyi asanlaşdırır. Fonetik şüur və qrammatik strukturları anlamaq kimi iki dili öyrənərkən əldə edilən bacarıqlar yeni dilləri öyrənərkən faydalı ola bilər.

Nəticə etibarlı ilə, ikidilli tələbələr oxu və yazmaqda monodilli həmyaşıdlarına nisbətən daha yaxşı nəticə göstərirlər. Bu, iki dilə məruz qalaraq əldə etdikləri daha inkişaf etmiş linqvistik və koqnitiv arsenalı ilə bağlıdır.

İkidillilik bir çox faydalar gətirir, lakin o, müəyyən koqnitiv və linqvistik çətinliklər də gətirir. Ən çox rast gəlinən hadisələrdən biri dil müdaxiləsi və dil qarışmasıdır. Dil müdaxiləsi bir dilin ünsürləri (məsələn, qrammatik strukturlar, lüğət və ya tələffüz kimi) başqa bir dilin istifadəsinə təsir etdikdə baş verir. Bu, standart qaydalarına əməl etməyən dildə səhvlərə və ya dəyişikliklərə səbəb ola bilər. Məsələn, fonoloji müdaxilə: - bir dildə sözlərin tələffüzü başqa dil sisteminin səsləri

ilə təhrif edilə bilər. Məsələn, ingilis dilində danışan rusdilli şəxs [θ] və [ð] səslərini [s] və ya [z] kimi tələffüz edə bilər. Qrammatik müdaxilə: - cümlə strukturları başqa bir dilin sintaksisinə görə dəyişə bilər. Məsələn, rus dilində danışan rus dilində üçüncü şəxsin təkində feillərin fleksiyasının olmamasının təsiri ilə ingilis dilində "She goes to school" əvəzinə "She go to school" deyə bilər. Leksik müdaxilə: - bir dildə olan sözlərin digər dildə nitqdə istifadəsi.

Bilinqvizm koqnitiv və linqvistik proseslərə təsirini düzgün dil seçməkdə çətinliklərdə görmək olar. Xüsusilə kontekst sürətli keçid tələb edərsə, ikidilli insanlar müəyyən vəziyyətdə uyğun dili seçməkdə çətinlik çəkə bilər. Müdaxilə və çətinlik dilin düzgün istifadə edilməməsi kimi qəbul edilən xətalara səbəb ola bilər. Bu, insanın hər iki dildə yüksək səviyyədə biliyə malik olmasına baxmayaraq, aşağı dil sərəştəsi təəssüratı yarada bilər. Dillər arasında daimi keçid zehni iş yükünü artırır və yorğunluğa səbəb ola biləcək əlavə idrak resursları tələb edir.

Qeyd olunmalıdır ki, mümkün müdaxilə mənbələri haqqında məlumatlılığın artırılması və hər bir dildən düzgün istifadənin tətbiqi səhvləri azaltmağa kömək edə bilər. İkidilli bacarıqların inkişafına yönəlmiş təhsil proqramları və təlimlər müdaxiləni minimuma endirməyə və dil sərəştəsini təkmilləşdirməyə kömək edə bilər. Potensial çətinliklərə baxmayaraq, ikidillilik insanın şəxsi və peşəkar imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə zənginləşdirə bilən vacib və faydalı bacarıq olaraq qalır.

Nəticə etibarilə demək lazımdır ki, bilinqvizm yaddaş, diqqət və çoxlu tapşırıq kimi koqnitiv funksiyaları yaxşılaşdırır. İkidilli olmaq həm də oxu və yazı bacarıqlarını təkmilləşdirən və dil strukturlarının və mədəni kontekstlərin daha dərinə dərk edilməsinə kömək edən metalingvistik bacarıqları inkişaf etdirir. Bilinqvizm mədəniyyətlərarası ünsiyyəti və tolerantlığı təşviq edir, mədəni üföqləri genişləndirir və müxtəlif mədəni ənənələrin daha dərinə dərk edilməsinə təmin edir. O, həmçinin beynəlxalq mobillik və karyera yüksəlişi imkanlarını yaxşılaşdırır. İki dil bilmək əmək bazarında rəqabət qabiliyyətini artırır, daha çox vakansiyaya çıxış və beynəlxalq şirkətlərdə işləmək imkanı yaradır. Bu, həm də daha yaxşı iqtisadi perspektivlərə və həyat səviyyəsinin yaxşılaşmasına səbəb ola bilər. Bilinqvizm dil müdaxiləsi və dil qarışması kimi koqnitiv və linqvistik çətinliklərlə müşayiət oluna bilər. Bu hadisələr dildə səhvlərə səbəb ola bilər və insanın idrak yükünü artırır. Bilinqvizmin mənfi nəticələrini minimuma endirmək üçün ikidilli bacarıqların inkişafına yönəlmiş təhsil proqramları və təlimlər lazımdır. Buraya mümkün müdaxilə mənbələri haqqında məlumatlılığın artırılması, kontekstdə uyğunluq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi və ikidilli tələbələrə dəstək verilməsi daxildir. Müasir qloballaşan dünyada insanın şəxsi və peşəkar imkanlarını zənginləşdirən ikidillilik böyük əhəmiyyət kəsb edir. Çətinliklərinə baxmayaraq, ikidilliliyin faydaları onun mənfi cəhətlərindən qat-qat üstündür ki, bu da onu çoxdilli və multikultural cəmiyyətdə uğurla yaşamaq üçün vacib bacarıq halına gətirir.

Ümumilikdə, bilinçvizi bəzi çətinliklərə baxmayaraq, koqnitiv inkişafı, mədəniyyətlərə anlaşımanı və iqtisadi rifahı təşviq edən güclü bir vasitədir. İkidilli bacarıqların inkişafı və saxlanması həyat keyfiyyətini əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşdırır və həm fərdlər, həm də bütövlükdə cəmiyyət üçün imkanları genişləndirə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

Билингвизм и интеграция языков в современном образовательном пространстве

1. Асилова Г. Билингвизм и интеграция языков в современном образовательном пространстве. 9th International conference on Foreign language teaching and applied linguistics. 2-3 May, 2019, Tashkent. с. 82-84.

2. Бурыйкин А.А. Ментальность, языковое поведение и национально-русское двуязычие/ А.А. Бурыйкин // Мир слова русского - <http://www.rusword.org>.

3. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие, Новое в лингвистике. / У. Вайнрайх// Вып. 6. Языковые контакты. - М., 1972. - С. 25-60

4. Миньяр-Белоручев Р.К. Как стать переводчиком? / Р.К. Миньяр-Белоручев //М.: "Готика", 1999. -176 с.

5. Нелюбин Л.Л. Толковый переводческий словарь. – 3-е издание, переработанное. / Л.Л. Нелюбин // М.: Флинта: Наука, 2003

6. Розенцвейг В. Ю. Языковые контакты. [Текст] / В. Ю. Розенцвейг //Л.: Наука, ЛО, 1972. – 80 с.

7. Швейцер А. Д. Введение в социолингвистику. Москва: Высшая школа, 1978, 103 с.

8. Швейцер А. Д. Лингвистический энциклопедический словарь / А. Д.Швейцер // Социолингвистика. - М., 1990. - С. 481-482

9. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. / Л.В. Щерба// Л., 1974.

GADASHOVA AYBANIZ BILINGUALISM: PROS AND CONS SUMMARY

The article is devoted to the study of bilingualism and its various effects on the cognitive, social, cultural and economic development of individuals and society. It details the many benefits of bilingualism, including improved cognitive functions such as memory, attention and the ability to multitask. These cognitive benefits contribute to academic achievement, including the development of metalinguistic skills that positively impact reading and writing skills. Bilingual individuals often demonstrate superior academic performance and possess a larger vocabulary, which facilitates the acquisition of new languages. The article underscores that bilingualism

provides expansive opportunities in the labor market and confers a competitive advantage in the globalized economy. The capacity to converse fluently in two languages renders them more appealing to employers, particularly in international companies and organizations. Furthermore, bilingualism fosters cultural awareness and tolerance. Those who are bilingual are better able to comprehend and respect the cultural traditions of others, which in turn facilitates intercultural communication and collaboration. Furthermore, the article examines the social and cultural advantages of bilingualism, including enhanced interpersonal skills and stronger social connections in multilingual communities. In addition, the article examines the potential drawbacks of bilingualism. One of the principal challenges is the cognitive and linguistic burden associated with the constant switching between languages. The phenomenon of language interference and language mixing can result in errors and the misuse of language structures, which require additional cognitive resources to correct. Furthermore, the article considers the social issues that may arise for bilingual individuals in dominant language societies, including cultural conflict and social marginalization.

Keywords: bilingualism, language teaching, cultural exchange, competence, cognitive, dominant language

ГАДАШОВА АЙБЕНИЗ

БИЛИНГВИЗМ: ПЛЮСЫ И МИНУСЫ АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению билингвизма и его разнообразного влияния на когнитивное, социальное, культурное и экономическое развитие личности и общества. В нем подробно описаны многие преимущества двуязычия, в том числе улучшение когнитивных функций, таких как память, внимание и способность выполнять несколько задач одновременно. Эти когнитивные преимущества способствуют академическим достижениям, включая развитие металингвистических навыков, которые положительно влияют на навыки чтения и письма. Двуязычные люди часто демонстрируют превосходную успеваемость и обладают большим словарным запасом, что облегчает освоение новых языков. В статье подчеркивается, что двуязычие открывает широкие возможности на рынке труда и дает конкурентное преимущество в глобализированной экономике. Способность свободно общаться на двух языках делает их более привлекательными для работодателей, особенно в международных компаниях и организациях. Кроме того, билингвизм способствует культурному осознанию и толерантности. Двуязычные люди лучше понимают и уважают культурные традиции других, что, в свою очередь, облегчает межкультурное общение и сотрудничество. Кроме того, в статье рассматриваются социальные и культурные преимущества двуязычия, в том

числе улучшение навыков межличностного общения и более сильные социальные связи в многоязычных сообществах. Кроме того, в статье рассматриваются потенциальные недостатки двуязычия. Одной из основных проблем является когнитивное и лингвистическое бремя, связанное с постоянным переключением между языками. Феномен языковой интерференции и языкового смешения может привести к ошибкам и неправильному использованию языковых структур, для исправления которых требуются дополнительные когнитивные ресурсы. Кроме того, в статье рассматриваются социальные проблемы, которые могут возникнуть у билингвов в доминирующих языковых обществах, включая культурные конфликты и социальную маргинализацию.

Ключевые слова: билингвизм, обучение языку, культурный обмен, компетентность, когнитивный, доминирующий язык

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 03.06.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 28.06.2024

**Rəyçi: f.e.d., dos. R.Hüseynova
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**